

W. MONTGOMERY WATT'IN VAHİY ANLAYIŞI (Modern Bir Yaklaşım)

Tuncay İMAMOĞLU*

Arapça'da gizlice bildirmek, konuşmak, ilham etmek, emretmek, ima ve işarette bulunmak, acele etmek, fısıldamak ve hızlı işaret gibi anlamlara gelen vahiy kavramının¹ İngilizce karşılığı olarak “revelation” kelimesi kullanılmaktadır².

Terim olarak vahiy, Allah'ın kullarından seçmiş olduğu kimselere insanın alışık olduğu tarzın dışında gizli bir yolla onlara bildirmeyi istediği hidayet ve ilim gibi şeyleri haber vermesidir³. W. Montgomery Watt da vahiy şu şekilde tanımlamaktadır: Vahiy, ilahi bir faaliyet tarzı olup Tanrı'nın insanlarla irtibat kurduğu bir araçtır⁴.

Vahiy, peygamberle Tanrı arasındaki bir münasebettir, O, İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi üç büyük dinin merkezi yapısını oluşturmaktadır. Bu üç büyük dinin her birinde iman; vahye, yani Tanrı'nın kelimelerini kaydetmek üzere ilham ettiği insanlara kendini göstermesine, açığa vurmasına dayanmaktadır⁵. Ancak bu üç büyük dinin vahiy anlayışında bazı farklılıkların olduğu bilinen bir gerçektir.

Yahudilikte Tanrı, bazen insana doğrudan doğruya, bazen de bir melek vasıtasıyla hitap etmektedir. Hıristiyanlık doktrinine göre, Tanrı ile insan arasında ruhani görüş yoktur. Tanrı ona, kendi dışındaki bir varlık gibi hitap etmez. Tanrı bizzat onun sesini içten işitir. Bundan dolayı da Hıristiyan düşüncesinde ne Musa gibi gök gürlemelerine, ne Eyüp gibi ilham veren fırtınalara ne Yunan hekimleri gibi kahinliğe, ne Sokrat gibi inzivada kendisiyle konuşan “Daimon”a, ne de Muhammed gibi Cebrail'e ihtiyaç vardır. İslam düşüncesinde ise vahiy, Hıristiyanlığın “revelation” dediği Tanrı'nın feyzinin kendi şahsına mahsus olduğu kanaatinden çok daha farklı bir şeydir⁶.

Tanrı ile insanlar arasında elçilik görevi verilen peygamberin, önemli bilgi kaynağı olması bakımından vahiy İslam düşüncesinde büyük bir yer işgal etmektedir. Bu durum, felsefe ile din

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ İbnu Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., XV, s.379-382; Ragıb el-İsfehânî Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986, s.809-811.

² Richard, Soule, *A Dictionary of English Synonyms and Sinonymous Expression*, London, 1949, s.449.

³ Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1988, II, 64.

⁴ W.Mongomery Watt, *Modern Dünyada İslam Vahiyi*, çev. Mehmet Aydın, Hülbe Yayınları, Ankara, 1982, s.24.

⁵ John Hermann Randall-Jr. Buchler, *Felsefeye giriş*, çev. Ahmet Arslan, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1989, s.129-130.

⁶ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1995, s.17.

arasındaki epistemolojik problemlerin kaynağını oluşturduğu gibi, filozofların, felsefe-din uzlaştırması çabalarının da çıkış noktalarını teşkil etmektedir⁷.

İslam filozoflarından bazılarına göre vahiy, nefs-i natıkanın faal akıl ile temas etmesinden ibarettir. Bir başka şekilde ifade edecek olursak, nefs-i natıkanın, faal akıl ile manevi teması sayesinde orada nakledilmiş olan hadiselerin nefs-i natıkaya, bir aynadaki suretlerin karşı aynaya yansımaları gibi görüntü vermesinden ibarettir⁸. Farabi ile İbn Sina'ya göre Tanrı, faal akıl, hikmet bilgisiyle nübüvvet ve vahiy anlayışının kaynağını oluşturmaktadır⁹.

W. Montgomery Watt, İslam düşüncesindeki vahyin mahiyetini izah etmeye yönelik olarak bilinen bu açıklamalardan oldukça farklı bir yaklaşım tarzı sergilemektedir. Ona göre, insanın aşkınlık sahası hakkında bilgi edinmesinin kaynağı vahiydir. Vahiy, peygamberler aracılığıyla diğer insanlara ulaşır. Böyle bir bilgi ilk planda bu özel şahıslara gelir, bunlardan bütün insanlara aktarılır¹⁰. Vahyin geliş şekilleri, peygamberin ilahi hakikatin kendisine akışını yaşadığı yollar olarak tanımlanabilir. Peygamberlerin durumunda görme ya da işitmeye ilgili veya her ikisiyle birlikte veyahut da bunlardan hiçbiri olmaksızın gerçekleşen bir tasavvur ve idrak formundan söz edilebilir. Yani peygamber, ya bir söz işitir, ya bir rüyet görür veya basit bir şekilde bilincinde sözler bulur¹¹.

Montgomery Watt, vahyin geliş şeklini modern bir açıklamayla izah etmeye çalışmaktadır. Bilindiği gibi pozitif ilimlerin gelişmesi ve onların pratik hayatta sağlamış olduğu başarılar, modern anlayışın biçim kazanmasına katkıda bulunmuştur. Modern anlayışın en önemli özelliklerinden birisi, gerçek deneye duyduğu ilgidir. Bu yüzden, insanın aşkınlık sahası hakkında elde ettiği bilgiyi o, ilk planda beşeri bir tecrübe olarak ele alacaktır. Peygamberin yaşadığı tecrübenin belli başlı özelliklerinden birisi, bazı sözleri kalbinde veya şuurunda duymuş olmasıdır. Modern düşünce bu sözlerin, peygamberin şuuruna veya kalbine ulaşmasını kolektif bilinç-altı aracılığıyla açıklamaya çalışır¹². Ancak bunlar peygamberin kendi bilincinin, hatta bilinç-altının ürünü değildirler. Watt'a göre, kolektif bilinç-altından sudur edenler, hayattan ve aşkın varlıktan kaynaklanır. Bu da vahyin kaynağının Tanrı olduğunun bir itirafıdır¹³.

⁷ Necip Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994, s.138.

⁸ Ahmet Hamdi Akseki, *İslam*, Nur Yayınları, Ankara, 1981, s.144-147.

⁹ Necip Taylan, *a.g.e.*, s.139-140, 212. Krş, Montgomery Watt, *Müslüman Aydın Gazali Hakkında Bir Araştırma*, çev. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1989, s.31.

¹⁰ Watt, *İslam Nedir*, çev. Elif Rıza, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.284.

¹¹ Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.97.

¹² Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.148-149.

¹³ Watt, *Truth in the Religions*, Edinburgh Universty Press, 1963, s.150-151; krş. *İslam Nedir*, s.285.

Watt, vahyin mahiyetini açıklamaya yönelik bu modern görüşle, İslam düşüncesindeki geleneksel görüşü birleştirerek, farklı bir anlayış ortaya koymaktadır. Ona göre vahiy meleği, bu sözleri peygamberin kalbine ve şuuruna yerleştirmiş, daha sonra bunlar şuur üstüne çıkmışlardır¹⁴. Watt'ın bu görüşüne benzer bir görüş, ünlü İslam düşünürü Fazlur Rahman tarafından da ileri sürülmüştür. Fazlurrahman, “Ana Konularıyla Kur’an” adlı eserinde, Kur’an ayetlerinde geçen “İşte sana böyle emrimizden bir ruh vahyettik” (Şura/52) ve “Allah, emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir” (Mü’min/15) ayetlerindeki ruh kavramının, peygamberin kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir kuvve, bir duyu, veya bir araç olarak yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Ancak ona göre, bu ruh, bizzat Tanrı tarafından indirilmiştir. Fazlurrahman, kendi görüşünü şu hadisle desteklemiştir: “Kur’an’ın tümü ilk önce semavatın en alt tabakasına indirilmiş ve sonra ihtiyaç olduğu zaman, o ihtiyaca cevap verecek sözler şekline dönüşmüştür”. Fazlurrahman, bu hadiste geçen semavatın en alt tabakasını peygamberin kalbi olarak yorumlamaktadır¹⁵.

W. Montgomer Watt, burada benimsenen modern görüşün, ünlü psikolog Jung’a ait olduğunu belirtmektedir. Jung’un görüşüne göre, gerek fertlerin rüya veya hayallerinde, gerekse toplumun dini mitoslarında şuur-altından şuur-üstüne çıkan şey, libidodan gelmektedir. Fertteki libido, kısmen ferdin kendisine has bir özelliği, kısmen de kendisiyle içinde yaşadığı toplum ve nihayet kendisiyle topyekün insan soyu arasında ortaklaşa yaşanan bir özellik olmaktadır. Jung, libidonun başkalarıyla ortak olan bölümüne “kollektif alt-şuur” adını vermektedir. Ona göre, dini fikirlerin çoğu kollektif alt şuurdan, şuur seviyesine çıkan şeylerdir.

Watt’a göre, probleme bu açıdan bakıldığında İslam, Hıristiyanlık ve Yahudiliğin vahiy tecrübelerinin, kollektif alt-şuurdan kaynaklandığı görülür. Watt, vahyin kollektif alt-şuurdan kaynaklandığını söylemenin birçok kimseyi rahatsız edebileceğini, ancak objektif bir değerlendirme yapıldığında bunun haklı bir yanının olmadığını görülebileceğini ifade etmiştir. Ona göre, Tanrı’nın kollektif alt-şuur aracılığıyla etkinlik gösterip göstermediğine inanmak, mümin bir insanın kendisiyle ilgili bir şeydir. Nasıl ki, insanların günlük rızıklarını veren Tanrı, bunu bir aracı vasıtasıyla yapıyorsa ve inanan birisi de bu araçların varlığını inkar etmeden rızıkının Tanrı’dan geldiğine inanyorsa, burada öne sürülen görüşe göre de bütün varlıkların aşkın kaynağı olan Tanrı’nın, kollektif alt-şuur aracılığıyla faaliyet gösterdiğini söylemek ciddi bir problem doğurmayacaktır¹⁶. Ayrıca kollektif alt-şuurda yaratıcı bir unsurun bulunduğu da dikkat edilmesi

¹⁴ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.149.

¹⁵ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, çev. Alparslan Açıkgenç, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, s.196-197.

¹⁶ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.149-151; *Hız Muhammed’in Mekkesi*, çev. Mehmet Akif Ersin, Bilge Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.122.

gerektiğini vurgulayan Watt, bu yaratıcı unsurun, kolektif alt-şuur, varlığın aşkın kaynağı için bir araç kıldığını belirtmektedir. Ona göre, kolektif alt-şuur, insandaki hayat enerjisinin gösterdiği faaliyetin bir yönüdür. Hayat enerjisi ise yaşatan bir ilkedir. Örneğin, ana rahmindeki embriyonun gelişmesine neden olan ve çocuğun fitri güçlerinin ortaya çıkmasını sağlayan şey, işte bu enerjidir. Hayat bazı bakımlardan, bir fert veya toplum için tatmin edici olmaktan çıkarsa, hayat enerjisi yeni muhtevaların ve fikirlerin, bazı insanlarda şuur-altından şuur üstüne çıkmasına neden olur. Söz konusu bu fikirler, kolektif alt-şuurdan geldiği ve ferdin kendine has dünyasını yansıtmadığı sürece, toplumun başka üyelerinden olumlu karşılık alabilir ve bu yolla eğer uygun şartlar bulursa yeni bir dini hareket baş gösterebilir¹⁷. Watt, kolektif şuur-altından kaynaklanan fikirlerin, içlerindeki yeniliklere rağmen maziden tamamen kopup gelmediklerini belirterek onların, mevcudun bir devamı olarak kendilerini belli ettiğini söylemektedir. Buna örnek olarak Ahd-i Atik'teki peygamberlerin durumunu gösteren Watt şöyle demektedir: Bu peygamberler vasıtasıyla kolektif alt-şuurdan ortaya çıkan yeni fikirler, daha önce varlık alanına gelen ve toplumca benimsenen görüşlerin genişletilmiş, düzeltilmiş ve kısmen de gözden geçirilmiş şekillerinden ibarettir. Bu yenilerin ortaya çıkması gerekliydi; çünkü eskiler ya tahrif edilmiş ya da yeni şartlar doğduğundan yeni bir yönün belirlenmesi bir zaruret halini almıştı. Aynı şeyi Kur'an için de söylemek mümkündür¹⁸.

Watt, şuur-altının, insana hitap ederken daima şuur-üstündeki şeylerin dilini kullandığını ifade eder¹⁹. Burada yine Fazlur Rahman'ın vahyin mahiyetini izah için kullandığı "bir ses hayatın ta derinliklerinden haykırır ve şuur seviyesine çıkıp açık ifadesini bulmak için peygamberin zihni üzerinde güçlü bir etki yapar"²⁰ şeklindeki ifadesinin Watt'ın bu görüşüyle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

W. Montgomery Watt, vahyin mahiyetiyle ilgili olarak ileri sürmüş olduğu bu açıklamasının, dindar bir kişinin gözünde pratik bir öneme sahip olan gelenekleşmiş görüşün bütün noktalarıyla uzlaştırılabileceği kanaatindedir. Ona göre bu görüşün teizme ters düşen hiçbir tarafı da yoktur²¹. Ancak Watt, yapmış olduğu bütün bu açıklamalara rağmen sonuçta şöyle demektedir: Vahyin peygambere geliş şekli bir sır olarak kalmaktadır; yine de şu iki şeyden emin olabiliriz: a-Vahiyde insiyatifi elinde bulunduran Tanrı'dır, b-Peygamberin bilincindeki sözlerin formu Tanrı'dan gelen gerçekliği ihtiva etmektedir²².

¹⁷ Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, s.152.

¹⁸ Watt, *a.g.e.*, s.153.

¹⁹ Watt, *a.g.e.*, s.153.

²⁰ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Selçuk Yayınları, Ankara, 1993, s.41.

²¹ Watt, *a.g.e.*, s.154.

²² Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, s.97.

Sonuç olarak diyebiliriz ki vahiy, Tanrı'nın bir etkinliğidir. Tanrı'nın bunu, ister Watt'ın söylediği gibi kollektif alt-şuur veya hayat enerjisiyle veyahut da İslam filozoflarının dediği gibi faal akıl vasıtasıyla sürdürmesi, birer açıklama ve isimlendirmeden başka bir şey değildir. Vahyin geliş şekli hem bir sır, hem de gerçektir. Onun çeşitli tezahürleri ve şekilleri vardır. Bütün bunların hepsi sonuçta Tanrı'ya dayanmaktadır.